

سومین همایش ملی
بانوکمپوزیت
بزرگداشت حضرت خدیجه

۳۰ دی ماه ۱۴۰۰ ، استان یزد

ISC
Islamic World Science Citation Center

CIVILICA

SID

نقش حضرت خدیجه (س) در گسترش اسلام

طاهره محمدی^۱

چکیده

پژوهش حاضر با شیوه توصیفی تحلیلی و با مراجعه به منابع کتابخانه‌ای به دنبال کشف پاسخ این سؤال است که نقش حضرت خدیجه (س) در گسترش اسلام چیست؟ حضور حضرت خدیجه (س) از یک طرف به لحاظ وجود شخصیتی ایشان و از طرف دیگر، ثروت زیاد آن حضرت (س) یاری‌رسان پیامبر گرامی اسلام (ص) بود. در آغازین روزهای معرفی اسلام که نهالی نوپا بود؛ پذیرش آن برای مردم عوام و بت‌پرست، کار سخت و دشواری به نظر می‌رسید. ثروتمندان آن زمان، بالأخص قبیله قریش که می‌دانستند با آمدن اسلام، منافع شخصی آن‌ها به خطر می‌افتد از طریق سرمایه خود تلاش بسیاری برای جلوگیری از تبلیغ و ترویج اسلام می‌کردند. در این برهه زمانی حساس، ثروت حضرت خدیجه (س) در پیشبرد و تثبیت و تحکیم اسلام، نقش بسزایی داشت. در این بین، نباید از مدیریت اقتصادی، هنر برنامه‌ریزی، حق‌شناسی و همراهی ایشان در طول رسالت حضرت محمد (ص) غافل شویم. لذا یکی از مهم‌ترین اهداف این تحقیق، نقش حمایت‌های مادی و معنوی حضرت خدیجه (س) در گسترش دین مبین اسلام است.

واژگان کلیدی: حضرت خدیجه (س)، حمایت مادی، حمایت معنوی.

^۱. دانش‌پژوه سطح دو، حوزه علمیه فاطمه الزهرا، taherehmohammadi247@gmail.com

مقدمه

گسترش بقا و تداوم اسلام با حمایت‌های مادی و معنوی حضرت خدیجه (س) ارتباط مستقیمی داشته و حق بسیار بزرگی بر تمام مسلمانان دارد. همان بانوی بزرگواری که به زعم اکثر مردم، نخستین زنی است که به رسول خدا (ص) ایمان آورده است. همسری که برای پیامبر (ص) در مقابل حوادث سهمگین و کج رفتاری‌های مردم نادان، موجب دلگرمی و آرامش بود. آن بانوی بزرگواری که ثروت خود را برای تبلیغ اسلام و پیشبرد اهداف والای پیامبر (ص) تقدیم کرد.

مصدق این سخن که از دامان زن، مرد به معراج می‌رود را در زندگانی حضرت خدیجه (س) می‌توان یافت؛ هرچند ارتباط روحی پیامبر (ص) با مبدأ وحی برای ایشان آرامش روحی و معنوی به وجود می‌آورد؛ اما حضور و وجود حضرت خدیجه (س) در زندگی ایشان را نمی‌توان انکار کرد؛ چراکه بودند انبیا الهی که با دارا بودن مقام نبوت و رسالت، ولیکن به دلیل وجود یک همسر غیرهمراه و نا معتقد، همواره دچار عذاب روحی بودند. بهره‌مندی از صفات عالی و رفتار برخاسته از بینش متعالی او چنان شخصیتی از وی ساخته بود که تا سال‌ها پس از رحلت جانسوز او، هرگاه پیامبر اکرم (ص)، نام او را می‌شنید، اشک بر گونه‌های مبارکش جاری می‌شد و از او به بزرگی یاد می‌نمود. آن حضرت (س) از نیکوترین و عقیف‌ترین زنان عرب قبل از اسلام و اولین زن مسلمان بعد از ظهور اسلام و نیز از اشراف مکه و زنی خردمند، هوشمند، با درایت، پارسا و پاک‌دامن بود.

مفهوم‌شناسی

خدیجه، «خَجَ» «إِخ» الکبری مشهور به ام‌المؤمنین، اول زن پیغمبر اسلام (ص) است که دختر خویلد بن اسد بن عبدالعزی بن قسی، از اشراف قریش بود. مادر ایشان، فاطمه بنت زائده‌الاصم از اولاد عامر بن لوی است. در زمان جاهلیت خدیجه را طاهره می‌گفتند و حضرت محمد (ص)، لقب «کبری» به او داد. قبل از بعثت این زن به ازدواج پیغمبر اسلام (ص) درآمد و حضرت فاطمه زهرا (س) و قاسم و طیب و طاهر از بطن اوست. خدیجه کبری (س)، پیش از همه زنان قبول اسلام و ایمان نمود و مدت ۲۴ سال و اندی دوره زندگی او با پیغمبر بود و بعد از آن، بسرای دیگر شتافت.^۱

طبق عقاید شیعه و برخی دیگر از مسلمانان و تاریخ‌نویسان اسلامی، خدیجه (س)، عزیزترین زن محمد بود. عایشه نیز از محمد نقل کرده که او خدیجه (س) را بهترین زنان خود می‌دانست. برخی، مذهب خدیجه (س) را قبل از اسلام، مسیحیت می‌دانند و برخی او را پیرو دین حنیف ابراهیم می‌دانند؛ اما در هر دو صورت باید گفت،

^۱. دهخدا، لغت‌نامه دهخدا، باب «خ».

خدیجه (س) قبل از بعثت نشانه‌های محمد را در کتب ادیان پیشین دیده بود. بیش از همه پسرعموی او ورقه بن نوفل که کشیشی پیر و نابینا بود، در این آگاهی او نقش داشت^۱

حمایت، به معنی پشتیبانی است. حمایت از نظر لغوی، نگاهبانی، پناه، دستگیری، حفاظت، یاری، نصرت، اعانت، تقویت، (ناظم الاطباء) هواداری، طرفداری، نگاهداری، پشتیبانی^۲.

حمایت از نظر اصطلاح: طرفداری، کمک و همیاری، پشتیبانی، جانب‌داری، نگاهبانی و هواخواهی است^۳ که در این زمینه آیات و روایاتی وجود دارد؛ از جمله، شما مؤمنان، یکدیگر را در نیکوکاری و تقوایشگی، یاری دهید و در گناه و تجاوز به یکدیگر کمک نکنید.^۴

بهترین همسر پیامبر (ص)

خدیجه (س)، ام‌المؤمنین، نخستین همسر پیامبر (ص)، و نخستین زن مسلمان است که در عصر جاهلیت و در خاندانی اصیل، ممتاز و برجسته متولد شد. کس نمی‌دانست که سرنوشت این کودک، با سرنوشت پیامبر (ص)، گره خواهد خورد و در سخت‌ترین شرایط ممکن به او یاری خواهد رساند. او سرور و سرآمد زنان روزگارش بود و اولین بانویی بود که به پیامبر (ص) ایمان آورد. او بر سینه بزرگان قریش و صاحبان زر، زور و مقام و سلطنت، دست رد می‌زد.

خدیجه (س) تنها به اخلاق فاضله، ملکات پسندیده، واقعیت در رفتار و تعالی در هدف می‌اندیشد؛ چراکه این‌ها اموری هستند که می‌توانند ثروت، مقام و قدرت را تسخیر نمایند و هر چیز را در خدمت انسان و انسانیت و تکامل او به مراتب عالی قرار دهند. ایشان بیست و پنج سال در بحرانی‌ترین شرایط با مال خود، پیامبر اکرم (ص) را یاری کرد با گفتار و کردار از ایشان دفاع کرد. رسول خدا (ص) درباره‌ی این بانوی بزرگوار (س) می‌فرماید: به خدا سوگند که هرگز یاور و همسری بهتر و برتر از خدیجه (س) به من ارزانی نشد؛ چراکه او لایق مادری تنها فرزندم شد که فرزندان معصوم من از نسل او هستند.^۵

۱. ویکی‌پدیا، دانشنامه حضرت خدیجه (س).

۲. دهخدا، لغت‌نامه دهخدا، باب «ح».

۳. خداپرستی، فرهنگ جامعه واژگان مترادف و متضاد.

۴. ماده: ۲.

۵. ابن اثیر، اسد الغایه فی معرفه الصحابه.

حمایت‌های حضرت خدیجه (س)

حضرت خدیجه (س) در بیست و چهار سال زندگی مشترک با پیامبر گرامی اسلام (ص)، خدمات بسیاری برای آن بزرگوار و دین اسلام انجام داد. حمایت‌های مادی، روحی، عاطفی از حضرت (ص)، تصدیق و تأیید پیامبر (ص) در روزگاری که هیچ‌کس تأییدش نمی‌کرد و یاری ایشان در برابر آزار مشرکان، گوشه‌هایی از این خدمات ارزشمند است. نفالیس، نویسنده اروپایی می‌گوید: «در دنیا مانند توافق و انضمام رأی و همدلی این زن و شوهر ندیده‌ام، چون خدیجه (س) اولین اجابت‌کننده دعوت به توحید و ایمان آورنده به خدای واحد بود؛ بنابراین محمد (ص) دقت ایمان و فضیلت او را همیشه منظور داشت و به شکر و خیر یادش می‌کرد.»^۱

پیامبر اکرم (ص) در مورد همسر گرامی خویش می‌فرماید: «خدیجه (س) زنی بود که چون همه از من روی گردانیدند، او به من روی آورد و چون همه از من گریختند، به من محبت و مهربانی کرد و چون همه دعوت مرا تکذیب کردند، به من ایمان آورد و مرا تصدیق کرد. در مشکلات زندگی مرا یاری می‌داد و با مال خود کمک می‌کرد و غم از دلم می‌زدود.»^۲

۱. حمایت‌های معنوی حضرت خدیجه (س)

حضرت محمد (ص) و همسرش حضرت خدیجه (س) در طول زندگانی مشترکی که باهم داشتند، همدیگر را به‌خوبی درک می‌کردند؛ این درک ناشی از شناخت دقیق و ایمان قوی آن‌ها به یکدیگر بود و این باعث شد که مشکلات اجتماعی و مخالفت‌های آشکار و پنهان قریش در زندگی آنان تأثیر نداشته باشد و در راستای رسیدن به اهداف و مسئولیت‌های الهی، مساعدت و همکاری را از یکدیگر دریغ نکنند و پشتوانه قوی و استواری برای همدیگر باشند.

ایمان خدیجه (س) برای پیامبری (ص) که با شناخت قریش، راهی صعب و دشوار را در پیش می‌دید، نسیم قرار و آرامش و تکیه‌گاه بسیار ارزنده، محسوب می‌شد. از این‌رو، زمانی که زندگی مشترک خود را با حضرت محمد (ص) آغاز کرد با افق دید وسیع که داشت، متوجه شد که آرزوی تجارت برای او بسیار حقیر است؛ به همین جهت، تمام هم‌وغم خود را مصروف اهداف جدید کرد؛ همسر خود را مانند دریایی بسیار عمیق از عاطفه و معنویت دید که باید در آن غوطه‌ور می‌شد.^۳

۱. سایت نورمگز، خدیجه (س) همسری فداکار و مشاوره امین.

۲. مجلسی، بحارالانوار ج ۴۳، ص ۱۳۱؛ نصیر زاده، سرچشمه کوثر ولایت، ص ۱۲۵.

۳. محمدزاده، خدیجه (س) همتای بی‌همتا، ص ۱۱۲.

آغاز زندگی خدیجه (س) با رسول الله (ص) آغاز کمال‌گرایی، رشد معنویت و خودسازی عمیق با اندوخته‌های پیشین برای او بود. او از طریق همسر خود، پله‌های ترقی معنوی را طی کرد و ساحلی شد تا امواج آن دریا، در کناره‌های آن به آرامش و سکون بیشتری برسد. درک منطقی خدیجه (س) نسبت به شخصیت و موقعیت پیامبر (ص)، قبل از رسالت و پس از آن و نیز همراهی و حمایت گسترده ایشان به منظور توسعه دین، به وضوح در گزارش‌های تاریخی، بیان شده است.^۱

پس از دعوت آشکار و هنگام آزار قریش در بیرون خانه، هم چون کوهی استوار، تکیه‌گاه رسول الله (ص) قرار گرفت تا بار سنگین رسالت و سختی رفتار آزاردهندگان مشرک قوم خود را بر همسر خویش، سبک گرداند. هنگامی که همه دعوت پیامبر (ص) را تکذیب کردند، خدیجه (س) ایمان آورد و آن حضرت (ص) را تصدیق کرد که حمایت گسترده از رسول خدا (ص) برای گسترش اسلام، نقش مهم و اساسی وی در زندگی آن حضرت (ص) بود.^۲

بر اساس شرایط سیاسی و اجتماعی حاکم بر جامعه عصر جاهلی، اسلام حضرت خدیجه (س) می‌توانست، توان تبلیغی رسول خدا (ص) را بالا برده و راهکاری مناسب برای برون‌رفت از مشکلاتی باشد. کیفیت حضور خدیجه (س)، در نماز همراه رسول خدا (ص) علاوه بر آن‌که مایه خوشحالی و آرامش خاطر پیامبر (ص) بود، زمینه توسعه و ترویج فرهنگ اسلام، در بین زنان را نیز فراهم ساخت. عقیف‌کندی در چگونگی این حضور گوید: «من مرد تاجری بودم و در یکی از روزها با عباس بن عبدالمطلب که به تجارت اشتغال داشت، به قصد خرید و فروش وارد گفتم و گو شدم؛ ناگهان مردی از گوشه در وارد شد و در مقابل کعبه ایستاد و به نماز مشغول شد. پس از او، زنی و بعد، جوانی آمدند و با او به نماز مشغول گردیدند؛ از عباس، درباره این دین پرسیدم؟ عباس گفت: این محمد بن عبدالله است که گمان می‌کند، رسول خداوند (ص) است و به همین زودی‌ها، گنج‌های کسری و قیصر به روی او، گشوده می‌گردد! او نیز خدیجه (س)، دختر خویلد، همسر او است که به وی ایمان آورده و آن جوان هم پسرعمویش علی بن ابی‌طالب (ع) است که به او گرویده است.» عقیف گوید: «کاش من آن روز به او ایمان آورده بودم و از وی پیروی می‌کردم!»^۳

یکی از سخت‌ترین فعالیت‌های حضرت خدیجه (س)، مقابله با بنیان جامعه جاهلی بود؛ چراکه تصنیف رسالت پیامبر خاتم (ص)، توسط خدیجه (س) در راستای حرکتی غیر آشنا و برخلاف جریان غالب جامعه بود؛ اما این

۱. سایت نورمگز.

۲. سایت شیعه.

۳. بخاری، صحیح بخاری، ج ۷، ص ۷۴.

بار، در این حرکت برخلاف گذشته، باید با امواج سهمگین و مرگباری، دست و پنجه نرم می‌کرد؛ زیرا شعار توحید پیامبر(ص)، تمام بنیان‌های جامعه جاهلی را هدف گرفته بود و آن‌ها با تمام قدرت به مقابله با آن بر می‌خواستند.^۱

در آن زمانی که پیامبر گرامی(ص) از اذیت و آزار مردم، رنج می‌برد و از شدت دشواری‌ها، آرام نداشت؛ خدیجه(س) از آلام پیامبر(ص) در برابر آزار مشرکان و کفار می‌کاست و از او حمایت می‌کرد. متهم کردن پیامبر به جادوگری و کاهنی و جنون و نیز ایجاد مانع برای تبلیغ دین، بخشی از دشمنی‌های مشرکان بود. هرگاه پیامبر(ص) به طواف کعبه می‌رفت، مشرکان از گفتن هیچ ناسزایی به او ابا نداشتند و گاه ردای او را می‌گرفتند و سخت می‌کشیدند. زمانی که این دشمنی‌ها به اوج خود رسید، خدیجه(س) بهترین حامی پیامبر(ص) در خانه بود و دشنام‌ها و کارشکنی‌های مشرکان را کم‌اهمیت جلوه می‌داد و برای در امان ماندن جان پیامبر(ص)، تدابیری می‌اندیشید؛ از جمله، نظارت بر رفت‌وآمدهای پنهانی افراد برای ملاقات با حضرت رسول(ص) و نصیحت و سرزنش کسانی که در یاری‌رساندن به محمد، تعلل می‌ورزیدند.

علامه سید شرف‌الدین در این مورد می‌نویسد: او در تمام طول زندگی زناشویی، شریک درد و رنج پیامبر(ص) بود؛ زیرا با مال خود به او نیرو می‌بخشید و با گفتار و کردار از او دفاع می‌نمود و به او در مقابل عذاب و درد کافران که در راه رسالت و ادای آن نصیحت می‌کردند، تسلی می‌داد. او به همراه امیر مؤمنان(ع)، از هنگام نزول نخستین وحی آسمانی به پیامبر(ص) در غار حراء، یاور ایشان بود.^۲

۱-۱ مجاهدت و دفاع از رسول خدا(ص)

از مصادیق مجاهدت خدیجه(س)، می‌توان به تقیه شدید در شرایط خوفناک و وحشتناک آن عصر، اشاره کرد. میزان خطرات پذیرش اسلام در آن دوره به حدی بود که امام صادق(ع) می‌فرمودند: «پیامبر خدا(ص) پنج سال در مکه به‌طور پنهانی می‌زیست، علی(ع) و خدیجه(س) با او بودند و اسلام خود را پنهان داشته و به شدت تقیه می‌کردند.»^۳

علاوه بر این خدیجه(س) در مقام دفاع از پیامبر(ص) نیز برمی‌آمد، از جمله، اصبع بن نباته می‌گوید: «عصر روز جمعه در مسجد در حضور علی(ع) بودیم که مردی بلندقامت، به نام سواد بن قارب، خدمت امام(ع) آمد. او

۱. محمدزاده، خدیجه (س) همتای بی‌همتا، ص ۱۹۱ - ۱۹۰.

۲. نصیر زاده، سرچشمه کوثر ولایت، ص ۱۲۵.

۳. طوسی، کمال‌الدین، ص ۱۹۷؛ نصیر زاده، سرچشمه کوثر ولایت، ص ۱۰۹.

بعد از ردوبدل شدن مطالبی، گفت از یمن، سوار شتر شدم و به سوی مکه آمده‌ام؛ با نخستین کسی که روبه‌رو شدم، ابوسفیان بود و به او سلام کردم و پیرامون خاندان قریش پرسیدم؛ گفت: مشکلی نیست، فقط یتیم ابوطالب (ع)، دین ما را فاسد کرده است. گفتم: نام او چیست؟ گفت: محمد و احمد. پرسیدم: کجاست؟ گفت: با خدیجه (س)، دختر خوید، ازدواج کرده و در خانه اوست. مهار شتر را کشیدند و به خانه خدیجه (س) رفتم و در زدم. خدیجه (س)، پشت در آمد و پرسید: کیستی؟ خود را معرفی کردم و گفتم: می‌خواهم با محمد (ص) ملاقات کنم و این‌گونه پاسخ داد: به دنبال کار خود برو محمد (ص) را رها نمی‌کنید تا در خانه‌اش بیاساید؛ شما او را از خود دور کردید و فراری دادید و در مقابل آن، سنگربندی کردید. برو به دنبال کارت. محمد (ص) فرمود: ای خدیجه (س) در را بگشا. وقتی وارد شدم، سیمای نورانی پیامبر (ص) را دیدم به رسالت او ایمان آوردم؛ بعد از وداع به یمن برگشتم.^۱

یک‌بار هم که جُهال عرب با سنگ‌پرانی، حضرت (ص) را زخمی کردند و در پی او تا خانه خدیجه (س) آمدند و خانه را سنگ‌باران کردند. خدیجه (س) بیرون آمد و گفت: آیا از سنگ‌باران کردن خانه زنی که نجیب‌ترین زن قوم شماست، شرم ندارید. مردم با شنیدن این سخن شرم‌منده و متفرق شدند؛ آنگاه خدیجه (س) به مداوای همسرش شتافت. در همین واقعه بود که پیامبر (ص) از سوی خداوند به او سلام رساند و خدیجه (س) در برابر سلام الهی، گفت: «ان الله هو السلام و منه السلام و علی جبرئیل السلام و علیک یا رسول الله السلام و رحمه الله و برکاته.»^۲

۱-۲ حمایت خدیجه (س) در عبودیت

حضرت خدیجه (س) چون از میزان علاقه پیامبر (ص) به عبادت آگاه بود، کاری می‌کرد که پیامبر (ص) به راحتی به عبادت خدا مشغول باشد و پیامبر اکرم (ص) قبل از بعثت و هرماه چند بار و نیز هرساله در ماه رمضان را در غار حرا به عبادت خدا می‌پرداخت.^۳

همچنان ایشان از هوش و تدبیر سرشاری برخوردار بود. پیامبر اکرم (ص) در کارها با او مشورت می‌کرد و او مشاوری امین، معاون و وزیر راستین و کارساز برای آن حضرت (ص) بود.^۴

۱. بحارالانوار ج ۱۸ ص ۹۸؛ نصیر زاده، سرچشمه کوثر ولایت، ص ۱۱۰.

۲. استیعاب ج ۴ ص ۱۱۱ و ج ۲ ص ۷۱۹؛ اسدالغابه ج ۵ ص ۴۳۸؛ نصیر زاده، سرچشمه کوثر ولایت، ص ۱۱۰.

۳. ابن ابی الحدید ۱۳۷۷۱۳_۲۰۸.

۴. محمدزاده، خدیجه (س)، همتای بی‌همتا، ص ۱۹۲.

۱-۳ خدیجه (س) و موفقیت‌های پیامبر (ص)

حضرت خدیجه (س) از شهامت و عظمت روحی و خردی عالی برخوردار بود. همگامی، همگرایی و حمایت‌های او از پیامبر (ص) در آن شرایط تیره و تار، ستودنی است که از انحطاط، کج‌روی و جهالت مردم، رنج می‌برد. خوشحال بود که توسط همسرش، راهی تازه برای برقراری عدالت و گسترش معنویت گشوده شده است.

حضرت خدیجه (س)، مایه آرامش و تسلی خاطر رسول خدا (ص) بود. سجایا و فضایل اخلاقی خدیجه (س)، سبب شد تا برای پیامبر اکرم (ص)، همسری شایسته شمرده شود. طبق روایت او برای رسول خدا (ص) یاوری صدیق بود.^۱

دکتر حسن ابراهیم می‌گوید: «هرگاه بخواهیم نمونه‌ای از یک همسر با اخلاص باوقار خردمند و پاک‌دامن را معرفی کنیم، بهتر از خدیجه (س)، ام‌المؤمنین، سراغ نداریم که اولین گرونده به آیین اسلام بود پیامبر (ص) را با تشویق‌های خود، یاری می‌داد و در وجودش نیرو و استواری می‌بخشید...»

عبدالله علایلی می‌گوید: «خدیجه (س) از سختی‌های مبارزاتی که پیامبر (ص) با آن‌ها روبرو می‌شد، استقبال می‌کرد و در امواج این مجاهدت‌ها دوشادوش آن حضرت (ص)، در کمال قاطعیت، خداجویی و شکیبایی، غوطه‌ور می‌گشت؛ بی‌آنکه، سست گردد یا هراسی به قلب خویش راه دهد. وی با سینه‌ای گشاده و قامت شعله‌ور از ایمان خویش در طوفان حوادث، صیانت می‌کرد.^۲

۱-۴ خدیجه (س) حامی رسالت و محب امامت

در روایات و احادیث از معصومین آمده است که می‌فرمایند: «چهار زن در این دنیا به حد کمال رسیده‌اند و به‌عنوان زنان نمونه و شایسته هستی، شناخته شدند؛ این چهار زن، آسیه، مریم، خدیجه (س) و فاطمه زهرا (س) هستند.»^۳ مهم‌ترین اشتراکات این چهار زن، حمایت و اطاعت از رهبری و پیشوای زمان خود بوده است.

۱. ذهبی، دانش‌نامه جهان اسلام، ۱۴۱۳، ج ۲، ص ۱۱۴.

۲. پایگاه تخصصی حضرت خدیجه (س).

۳. مجلسی، بحارالانوار، ج ۴۳، ص ۳۶.

رسول اکرم (ص) در این باره می‌فرمایند: «خدیجه سابقه النساء العالمین الی الایمان بالله و بمحمد؛ سبقت گیرنده بر زنان جهان در ایمان به خدا و رسولش، خدیجه (س) است.»^۱ خدیجه (س) نیز از حامیان راستین رسالت بود. او جان و مال خود را تقدیم راه رسالت و امامت نمود. او رسالت مدار بود و هم امامت محور. گفته شده حضرت آدم (ع) در بهشت، نگاهی به زندگی پیامبر (ص) و خدیجه (س) انداخت و گفت: «یکی از برتری‌های محمد (ص) بر من این است که همسر او برای اجرای عوامل خداوند با شوهرش همکاری و مساعدت نمود و حال آنکه همسر من، مرا در نافرمانی خداوند تشویق نمود.»^۲

درباره محبت حضرت خدیجه (س) نسبت به امام علی (ع)، علامه مجلسی چنین نقل کرده است: «پس از ازدواج حضرت (ص) با خدیجه (س) بود که علی (ع) به دنیا آمد؛ پیامبر خدیجه (س) را از دوستی و محبت علی، خبر داد و خدیجه (س) پس از آن به علی (ع)، محبت فراوان داشت و برای آن حضرت (ص)، به وسیله خدمتکارانش، لباس، زیورآلات، کنیز و ملزومات می‌فرستاد، به گونه‌ای که مردم می‌گفتند: علی (ع)، برادر پیامبر (ص) و محبوب‌ترین افراد نزد اوست و نور چشم خدیجه (س) به حساب می‌آید. الطاف و محبت‌های خدیجه (س)، صبح و شام به خانه فرزند ابوطالب (ع)، روان بود.»^۳

حضرت علی (ع) فرموده‌اند: «در آغاز بعثت، هنوز اسلام به خانه‌ای راه نیافته بود، مگر بیت رسول خدا (ص) و خدیجه (س) و من سومین نفر بودم.»

علاوه بر این‌ها، خدیجه (س)، ولایت امیر مؤمنان علی (ع) و فرزندان او را صریح پذیرفته بود؛ هرچند در آن زمان، امامت حضرت (س)، هنوز به فعلیت نرسیده بود. مرحوم محلاتی به نقل از علامه مجلسی می‌گوید: «وقتی رسول خدا (ص)، شرایط اسلام آوردن را برای خدیجه (س) بیان کرد که اطاعت از العمر و ائمه طاهرين این هم جزئی از آن بود ایشان فرمود: «آمنت و صدقت و رضیت و سلمت»^۴

۱. همان، ج ۱۴ ص ۲۷؛ ابن اثیر، اسدالغابه، ابن اثیر، ج ۵، ص ۴۳۸.

۲. ابن سعد طبقات الکبری، ج ۱، ص ۱۳۴؛ نصیرزاده، سرچشمه کوثر، ولایت، ص ۸۶.

۳. مجلسی، بحارالانوار ج ۳۷، ص ۴۳؛ نصیرزاده، سرچشمه کوثر ولایت، ص ۴۳.

۴. محلاتی، ریاحین الشریعه، ج ۲، ص ۲۰۹؛ مجلسی، بحارالانوار، ج ۱۸، ص ۲۳۲؛ نصیرزاده، سرچشمه کوثر ولایت، ص ۸۸.

۲) حمایت‌های مادی حضرت خدیجه (س)

بخشی از حمایت‌های حضرت خدیجه (س) از پیامبر (ص)، حمایت‌های مادی ایشان بوده، دین نوپای اسلام در مراحل نخستین خود در مواجهه با کفار و مشرکان ثروت پرست مکه که نیاز فراوانی به حمایت‌های مالی داشت و این مهم، به خواست خداوند از طریق اموال فراوان حضرت خدیجه (س) تحقق یافت.

در عظمت فداکاری و جهاد مالی حضرت خدیجه (س) این سخن زیبای رسول اکرم (ص)، بهترین سند است که می‌فرماید: «ماقام و لاستقام الدین الابسيف علی و مال خدیجه؛ اسلام با دو عامل اساسی، گسترش و پایداری یافت؛ شهامت و فداکاری علی (ع) و دیگر جهاد و فداکاری اقتصادی خدیجه (س).»^۱

و بر این اساس، اندیشمندان در این مورد می‌نویسند: «کفأها صرفاً فوق شرف أن الإسلام لم یقم الا بمالها و سیف علی بن ابیطالب کما روی متواتراً؛ برای آن بانوی فرزانه این شرافت و شکوه بس است که راه و رسم عادلانه و بشردوستانه اسلام و ایمان با ثروت بسیار و جهاد مالی او و جهاد خالصانه امیر مؤمنان (ع) قامت برافراشته و گسترش یافت.»^۲

نکته قابل توجه در این بخش این است که آیا پیامبر (ص) به طمع ثروت حضرت خدیجه (س) با ایشان ازدواج کرد؛ در پاسخ به این سؤال، باید گفت که تاریخ از تحول اقتصادی در زندگانی شخصی پیامبر (ص) پس از ازدواج با حضرت خدیجه (س) اطلاعاتی به ما نمی‌دهد؛ بلکه آنچه در تاریخ منعکس شده، ساده زیستی و زهد فوق‌العاده پیامبر (ص) است؛ با اینکه می‌توانست از اموال حضرت خدیجه (س) در جهت رفاه و آسایش خود بهره ببرد و مانند پادشاهان و حاکمان بزرگ جهان برای خود کاخی برپا کند، ولی مانند یک فرد معمولی جامعه، زندگی کرد و همواره خود را هم‌سطح فقیران جامعه، نگه داشت.

حضرت خدیجه (س) تمام اموال خویش را با میل و رغبت، انفاق کرد؛ البته نه برای توسعه زندگی رفاه و آسایش رسول خدا (ص)، بلکه برای دعوت به اسلام و پیشبرد اهداف الهی. این خدیجه (س) بود که پیشنهاد ازدواج به پیامبر (ص) را داد، نه پیامبر (ص).^۳ تا گفته شود به طمع ثروت با خدیجه (س) ازدواج کرد.

۱. قزوینی، فاطمه الزهرا (س) من المهد الی اللحد، ص ۲۵؛ نصیر زاده، سرچشمه کوثر ولایت، ص ۷۸.

۲. تهرانی، تنقیح المقال، ج ۳، ص ۷۷، فصل النساء؛ نصیر زاده، سرچشمه کوثر ولایت، ص ۷۸.

۳. جمعی از مؤلفان، دانشنامه حضرت خدیجه (س)، ص ۴۷۲.

۱-۱ مدیریت و پشتیبانی اقتصادی حضرت خدیجه (س)

مدیریت و کارآفرینی، بخشی از شاهکار شگرف حضرت خدیجه (س) بود. اگر بخواهیم راز استقلال و آزادگی حضرت خدیجه (س) در اقتصاد را بجوییم، دانش و هنر برنامه‌ریزی، یگانه سازی نیروها و دمیدن روح انگیزش در کارکنان و قدرت کنترل کارها و اصلاح امور و دیگر مهارت‌های مدیریت را در زیباترین چهره‌اش در منش و روش مترقی و زیبای او خواهیم یافت. مدیریت او، افزون بر اصول و ارکان مدیریت ظاهری، علمی و تجربی، مدیریت انسانی، آزادمنشانه و عادلانه و مدیریت او بر قلب‌ها بود.

او در مدیریت اقتصادی خویش، همکاران و عوامل اجرایی را از میان انسان‌های سالم، امانت‌دار، درستکار، آزمون شده و ریشه‌دار، انتخاب می‌کرد و خود، این کاروان عظیم تجاری را با سرانگشت نیرومند تدبیر و قدرت گره‌گشای مدیریت و با درایت خویش به حرکت درمی‌آورد و به کارهای اقتصادی خویش، سامان می‌بخشید.^۱

پیامبر (ص) در مقام حق‌شناسی از بخشش و بزرگ‌منشی او در این راه چنین فرمود: «ما رایت من صاحبه لاجیر خیرا من خدیجه، ما کنا نرجع انا و صاحبی الا وجدنا عندها تحفه من طعام تخبیئه لنا؛ من مدیر و کارفرمایی، پرمه‌تر و حق‌شناس‌تر و بهتر از خدیجه (س) نسبت به کارکنان و کارگزاران و همکارانش را ندیده‌ام؛ هرگاه من و دوستم پس از کار نزد او می‌رفتیم، می‌دیدیم غذای گوارایی را که برای او آماده‌شده بود، آن را به ما هدیه می‌نمود و با کارگزاران و زیردستان بزرگ‌منشانه و انسانی، رفتار می‌کرد.»^۲

او در کار تجارت و مدیریت خویش، بر اساس پاک‌روشی و پاک‌منشی و راستی، گام برمی‌داشت و هرگز به هر قیمت و هر بهایی، سودی نمی‌جست و درآمد نمی‌خواست. او هرگز در اندیشه سودجویی و منفعت‌طلبی‌های فردی و شخصی و بی‌رویه و به بهای فقر و فلاکت جامعه و مردم خویش نبود؛ بلکه همواره در تلاش بود تا مدیریت اقتصادی و کار تجارت و بازرگانی‌اش به‌دوراز هرگونه تخلف اقتصادی و پاک از هر نوع آلودگی‌های مالی باشد.^۳

۱-۲ ثروت حضرت خدیجه (س) در خدمت اسلام

به اعتراف تمام مورخین و اسلام‌شناسان، حضرت خدیجه (س) از جمله عوامل تأثیرگذاری بود که در رشد و گسترش اسلام، نقش اساسی داشت. حضرت خدیجه (س) چند روز پس از ازدواج با رسول اکرم (ص)، تمام

۱. فریدنی، نیم‌نگاهی به مدیریت و کارآفرینی خدیجه (س)، ص ۴۷.

۲. مجلسی، بحار، ج ۱۶، ص ۱۰.

۳. فریدنی، نیم‌نگاهی به مدیریت و کارآفرینی حضرت خدیجه کبرا (س)، ص ۵۸.

اموالش را به ایشان، بخشید تا آن حضرت (ص)، هر طور که مصلحت می‌داند آن را هزینه نماید. علامه مجلسی روایت می‌کند: «خدیجه (س) چند روز بعد از ازدواج، نزد عمویش ورقه بن نوفل، رفت و گفت اموال را بگیر و برو خدمت رسول اکرم (ص) و به آن حضرت (ص) بگو که این اموال خدیجه (س) است که به تو هدیه کرده است تا به هرگونه که بخواهد در آن تصرف کند و هر چه غلام و کنیز و ثروت و ملک دارم را نیز به او ببخش.»^۱

رسول اکرم (ص) نیز اموال خدیجه (س) را در راه نشر اسلام و حفظ مسلمانان به کار گرفت و هیچ‌گاه با آن، تجارتی ننمود. پیامبر (ص) با اموال خدیجه (س)، بدهی بدهکاران زیادی را پرداخت نمود و آنان را از زیر دین، درآورد. به تهی‌دستان کمک می‌نمود و به بینوایان و یتیمان رسیدگی می‌کرد. پیامبر (ص) در این باره می‌فرماید: «ایدتنی علی دین الله و اعانتنی علیه بمالها...؛ خدیجه (س)، مرا بر دین خدا یاری نمود و با مالش به کمکم شتافت.»^۲

سلیمان کتانی، نویسنده عرب می‌نویسد: «خدیجه (س) ثروتش را به محمد بخشید، ولی این احساس را نداشت که می‌بخشد، بلکه این احساس را داشت که هدایت را که بر همه‌ی گنج‌های سراسر جهان برتری دارد از او، کسب می‌نماید.»^۳

۳) حمایت‌های مادی و معنوی حضرت خدیجه (س) در شعب ابی‌طالب

یکی از پربارترین دوران سازندگی مسلمانان مکه، دوره محاصره رسول خدا (ص) و دیگر افراد بنی‌هاشم در شعب ابی‌طالب است.

مردان قریش پس از این که دانستند، نمی‌توانند محمد (ص) را بکشند و یقین کردند که ابوطالب (ع) او را تسلیم نخواهد کرد، رأیشان بر این قرار گرفت که آنان را از مزایای حقوق اجتماعی و مدنی شهر مکه، محروم سازند تا شاید به این وسیله، آنان را وادار کنند که دست از حمایت رسول خدا (ص) بردارند. این محاصره، محاصره‌ای همه‌جانبه، شامل محاصره اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و حتی روانی و عاطفی بنی‌هاشم بود. کار مسلمانان در شعب، به سختی و محنت می‌گذشت. حضرت خدیجه (س) در مدت ۳ سال که با پیامبر (ص) در شعب ابیطالب بود، مانند همیشه، به یاری پیامبر (ص) شتافت. تاریخ به‌صراحت، گویای این نکته است که در جریان محاصره

۱. مجلسی، بحارالانوار، ج ۶، ص ۷۵.

۲. قمی، سفینه البحار، ج ۱، ص ۳۸۱.

۳. دخیل، خدیجه (س)، ص ۳۲.

سه ساله پیامبر (ص) به همراه یارانش در شعب ابوطالب، یکی از عوامل پایداری پیامبر (ص) و مردم آزادی خواه که منجر به شکست تلاش بداندیشان و مشرکان شد، بخشندگی و بزرگ منشی ابوطالب (ع) و بلند نظری و جهاد اقتصادی خدیجه (س) بود.

به تعبیر شهید مطهری: «اگر مال خدیجه (س) نبود، فقر، مسلمین را از پا در آورده بود.»^۱

علامه مجلسی در این باره، نقل می کند: «و انفق ابوطالب و خدیجه جمیع مالها؛ ابوطالب (ع) و خدیجه (س) همه اموال خود را برای حفظ اسلام، انفاق کردند.»^۲

افزون بر این که ثروت خود را در این راه، صرف کرد از خویشان نسبی و سببی خود نیز می خواست در هر فرصت پیش آمده به مسلمانان کمک کنند...^۳

آنان نیمه شبها مقداری گندم و خرما بر شتری می گذاشتند و تا نزدیکی شعب می بردند، آنگاه افسار شتر را بر گردنش می آویختند و آن ها را می کردند تا به مسلمانان برسد.^۴

سختی محاصره به جایی رسیده بود که پیامبر (ص) و ابوطالب (ع) و خدیجه (س) آنچه را از اندوخته های مالی از اموال خدیجه (س) و ابوطالب داشتند، به مصرف رساندند و اگر مخفیانه به آن ها غذا نمی رسید، از شدت گرسنگی از برگ گیاهان استفاده می کردند.^۵ یعقوبی می نویسد: رسول خدا (ص) و نیز ابوطالب (ع) و خدیجه (س)، تمام دارایی خود را از دست دادند و به سختی و واداری گرفتار آمدند.^۶

تأثیر حمایت های مالی خدیجه (س) به حدی بود که پیامبر اکرم (ص) بعدها آن را ستود و فرمود: «ما نفعنی مال قط مثل مال خدیجه؛ هیچ ثروتی به اندازه ثروت خدیجه (س)، برایم سودمند نبود.»^۷

بنت الشاطی، دانشمند معروف عرب می نویسد: «خدیجه (س) در سنینی نبود که تحمل رنج و سختی بر او آسان باشد و از کسانی نبود که در جریان زندگی با تنگی معیشت، محرومیت ها و تلخ کامی ها بار آمده و خوی گرفته

۱. مطهری، مجموعه آثار، ج ۱۶، ص ۱۸۳؛ میدی، ام المؤمنین حضرت خدیجه (س) از ولادت تا شهادت، ص ۱۱۱.

۲. مجلسی، بحار الانوار، ج ۱۹، ص ۱۶.

۳. مخابری، الکوثر بررسی زندگی و شخصیت حضرت خدیجه (س)، ص ۵۲.

۴. نصیرزاده، سرچشمه کوثر ولایت، ص ۲۴.

۵. مخابری، ام الکوثر بررسی زندگی و شخصیت حضرت خدیجه (س)، ص ۵۲.

۶. یعقوبی، تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۳۱.

۷. طوسی، الامالی شیخ طوسی ص ۴۶۸؛ مجلسی، بحار الانوار ج ۱۹، ص ۶۳؛ نصیرزاده، سرچشمه کوثر ولایت، ص ۷۹.

باشد؛ اما او درعین حال، با وجود کهولت و سالخوردگی، سختی‌هایی را که در اثر محاصره در شعب ابی طالب از طرف قریش بر او تحمیل شد تا سرحد مرگ، تحمل کرد.^۱

سختی‌های موجود در شعب ابی طالب برای خدیجه (س) تنها، جنبه مادی نداشت؛ بلکه از مشاهده تحمل رنج‌های عمیق در راه خدا توسط همسر محبوبش، رنج می‌کشید و از مشکلات مسلمانان در راه حمایت از پیامبر اکرم (ص) آزرده‌خاطر می‌شد؛ نگران جان رسول الله (ص) نیز بود و این نگرانی روح او را می‌آزرد. همچنین شاهد رنج‌های کودکان بنی‌هاشم بود که اشاره‌ای زیادی را تحمل کردند؛ این مسائل روحی، موجب شد تا قامت استوار صبوری‌اش در مشقت شعب و فشار گرسنگی و تشنگی، خم شود. ترس از دست دادن محبوب، پس از خروج از شعب، موجب شد تا روح حساس و عاطفه بالایش بشکند و توان خود را از دست بدهد و بر بستر بیماری بیفتد. بنا بر اقوال، بیماری او سه روز طول کشید و در نهایت به کوچ این بانوی بزرگوار از جهان فانی ختم شد.

نتیجه‌گیری

حضرت خدیجه (س) نخستین ایمان آورنده به پیامبر (ص) بوده است و از هیچ‌گونه فداکاری در راه دین خود دریغ نکرده است. پیشرفت اسلام مرهون چند چیز است:

(۱) ثروت حضرت خدیجه (س) است که چند روز پس از ازدواجشان با رسول اکرم (ص)، تمام اموالش را به ایشان، بخشید تا آن حضرت (ص)، هر طور که مصلحت می‌داند آن را هزینه نماید.

(۲) گرویدن زنی همانند خدیجه (س) که در عصر خود از جایگاه اجتماعی ممتازی بهره‌مند بود، عامل مهم در جذب دیگران به اسلام شمرده می‌شد. حضرت خدیجه (س) با ثروتش پیشبرد اسلام را سرعت بخشید؛ درحالی‌که مسلمانان زیر فشار قریش و محاصره اقتصادی بودند و ثروت خدیجه (س) تا حدودی مشکلات تحمیلی را کاهش داد و توانست توطئه‌ها را خنثی کند.

(۳) رفتار ایشان با حضرت رسول (ص) به‌گونه‌ای پسندیده بود که پیامبر (ص) هیچ دغدغه و نگرانی از زندگی مشترکش با حضرت خدیجه (س) نداشت. از طرف دیگر، پیامبر اکرم (ص) نیز برای ایشان بسیار احترام قائل بودند که گاهی این امر موجب حسادت همسران پیامبر (ص) شد. با وجود اینکه، حتی ایشان را ندیده بودند و

۱. نصیرزاده، سرچشمه کوثر ولایت ص ۸۰.

علت این امر این بود که خدیجه (س) از پیامبر (ص) حمایت کرد؛ در صورتی که هیچ کس ایشان را حمایت نمی کرد و توانست با روح بزرگ خود پیامبر (ص) را دریابد و به او آرامش بخشد.

منابع

- قرآن کریم.
  - نهج البلاغه.
۱. ابن اثیر، (۱۹۸۹م)، *اسد الغایة فی معرفة الصحابه*، بیروت: دارالفکر.
  ۲. ابن سعد، *طبقات الکبری*، بیروت: دار صادر.
  ۳. بخاری، محمد بن اسماعیل، (۱۴۰۱)، *صحیح بخاری*، بیروت: دارالفکر.
  ۴. بنت الشاطی، عایشه، (۱۳۸۳)، *زنان پیغمبر*، ترجمه: محمد علی خلیلی، بی جا: دنیای کتاب.
  ۵. تهرانی، حسین، (۱۳۹۳)، *خصایص ام المؤمنین خدیجه الکبری (س)*، قم: طوبای محبت.
  ۶. جردی، زیدان، (۱۳۷۲)، *تاریخ تولد اسلام*، مترجم: علی جواهر کلام، چاپ هفتم، تهران: امیرکبیر.
  ۷. جلال زاده میبیدی، محمدحسین، (۱۳۹۵)، *ام المؤمنین خدیجه (س) از ولادت تا شهادت*، بی جا: مشهور.
  ۸. جمعی از نویسندگان، (۱۳۹۷)، *دانشنامه حضرت خدیجه (س)*، قم: مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی.
  ۹. جمعی از نویسندگان، *حضرت خدیجه (س) در تاریخ*، پایگاه شهید آوینی.
  ۱۰. حائری، جعفر، *خدیجه (س) بنت خویلد*.
  ۱۱. خداپرستی، فرج الله، (۱۳۷۶)، *فرهنگ جامع واژگان مترادف و متضاد*، شیراز: دانشنامه فارسی.
  ۱۲. دهخدا، علی اکبر، (۱۳۷۷)، *لغت نامه*، تهران: امیرکبیر.
  ۱۳. ذهبی، محمد بن احمد، *دانش نامه جهان اسلام*.
  ۱۴. رحیمیان، غلامعلی، *ام ابیها (س) مادر نمونه اسلام*، قم: بی نا.
  ۱۵. طبسی، محمدحسن، *حضرت خدیجه (س) مادر امت*، مرکز تحقیقات حضرت ولی عصر (عج).
  ۱۶. علی بخشی، عبدالله، (۱۳۹۱)، *خدیجه (س) برترین همسر پیامبر*، مشهد: آستان مقدس.
  ۱۷. علی دخیل، علی محمد، (۱۳۹۱)، *طاهره قریش (خدیجه بنت خویلد)*، چاپ اول، انتشارات: پارسیا نوآور.

۱۸. فضل بیرجندی، علی، (۱۳۹۱)، حضرت خدیجه (س) منظومه تاریخ، چاپ اول مشهد: منتظران ظهور و نور کتاب.
۱۹. فولادی، فضل الله، (۱۳۹۰)، خدیجه (س) همسر فداکار و مشاور امین، بی جا: انتشارات مکتب الاسلام.
۲۰. قزوینی، محمد کاظم، (۱۳۹۰)، فاطمه (س) از ولادت تا شهادت، مترجم: محمد صالحی، چاپ سوم، بی جا: محمد.
۲۱. کرمی فریدنی، علی، نیم‌نگاهی به مدیریت و کارآفرینی حضرت خدیجه کبری (س)
۲۲. مجلسی، محمد باقر، (۱۴۰۳)، بحار الانوار، بیروت: انتشارات دارالاحیاء التراث العربی.
۲۳. محلاتی، ذبیح الله، (۱۳۸۲)، ریاحین الشریعه، چاپ اول، تهران: دار الکتب اسلامیه.
۲۴. محمد زاده، مرضیه، (۱۳۹۷)، خدیجه (س) همتای بی‌همتا، تهران: اطلاعات.
۲۵. مخابری، زهرا، (۱۳۸۹)، ام الکوثر بررسی و شخصیت حضرت خدیجه (س)، تهران: چوک آشتیان.
۲۶. مهدی، شمس‌الدین، (۱۳۸۳)، بانوان نمونه، چاپ چهارم، بی جا: انتشارات نوبت.
۲۷. نصیرزاده، قاسم، (۱۳۹۱)، سرچشمه کوثر ولایت، قم: اکرام.
۲۸. هیکل، محمد حسین، (۱۳۵۴)، حیاة محمد (ص)، قاهره: دارالمهدی للطباعة و النشر.

سایت‌ها:

۲۹. e.book.shia.com.
۳۰. hawzah news.com.
۳۱. Khamenei.ir.
۳۲. Fdo.tums.ir.
۳۳. Vareth.ir/news/۷۰۰۶۷.
۳۴. www.mobaleghan.com.
۳۵. noormags.ir.
۳۶. khAdijeh.com.